

Hva er et land?

Nasjonalstatens renessanse

Kunnskap om politikk
Temahefte 4 nr 3/16

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Hva er et land?	4
.....	4
1. Primære forhold	5
1.1 Sikkerhet/Forsvar	5
1.2 Matforsyning	6
1.3 Grensekontroll	9
2. Sekundære forhold	11
2.1 Lovgivning	11
2.2 Pengepolitikk	11
2.3 Energi	14
2.4 Infrastruktur	15
3. Tertiære forhold	15
3.1 Arbeidsmarked	15
3.2 Kunnskap	16
3.3 Nasjonalt eierskap	17
4. Generelle velferdstjenester	18

Teksten til dette temaheftet er hentet fra et konseptnotat fra Senterpartiets internasjonale utvalg. Heftet er tilrettelagt av Senterpartiets Studieforbund, og utgitt i september 2016.

«Kunnskap om politikk» er et tilbud fra Senterpartiskolen. Dette er temahefter som tar opp aktuelle politiske temaer til fordypning og diskusjon i medlemsorganisasjonene, fylkeslag, lokallag, kommunestyregrupper og fylkestingsgrupper. «Kunnskap om politikk» er et fleksibelt studieopplegg, som kan tilpasses og brukes på flere måter. Temaheftene kan brukes selvstendig, eller de kan settes sammen til et studieopplegg som gjennomføres over tid. Heftet er tilrettelagt av Senterpartiets Studieforbund. Forsidefoto: Kristin Madsen

***«En av forutsetningene for et demokrati er at innbyggerne føler tilhørighet til et fellesskap. Nasjonalstaten gir etter Senterpartiets mening den beste rammen for et slikt fellesskap.»
Senterpartiets partiprogram 1995***

Tips!

Innmelding av kurs i Senterpartiskolen: Det er svært viktig å registrere studietimer. Derfor må alle kursaktiviteter meldes inn i Senterpartiskolen.

Innmelding: www.senterpartiskolen.no Bruk studieplanen *Politisk arbeid i Senterpartiet* hvis heftet brukes som selvstendig studiearbeid.

Senterpartiets Studieforbund
Senterpartiskolen

Heftene i serien "Kunnskap om politikk" kan hentes fra www.senterpartiskolen.no

Antall studietimer og deltagere: For å få godkjent studieopplegg, må det være minst åtte **hele** klokketimer, og minst to deltagere, som er tilstede minst 75 % av tiden. En klokke time inkluderer pause. Tidsbruk kan variere, så her må dere selv justere tidsplan for gjennomføring. Det er tillatt å gjennomføre en liten del av studieopplegget elektronisk, ved bruk av telefon, Skype etc. Alle deltagerne må da være tilstede samtidig.

Frammøteliste og avslutning av kurs

Frammøteliste kan hentes her: www.senterpartiskolen.no

Listen sendes til efy@sp.no snarest etter at studieopplegget er gjennomført.

Kursbevis

Alle som gjennomfører studieopplegget (dvs. er til stede på minst 75 % av tiden) har krav på kursbevis. Kursbeviset kan bestilles fra Senterpartiskolen.

Spørsmål?

Ta kontakt med Senterpartiets Studieforbund, tel. 23 69 01 00/950 72 558

E-post: Elise Fylling, efy@sp.no eller Kristin Madsen, km@sp.no

Forord

Globalisering av produksjon, internasjonal handel og styrket kommunikasjon over landegrenser har skapt verdier. Men en ukritisk tiljubling av globalisering har ført til at nasjonalstaten ses som et problem, og landegrenser som et hinder for positiv samfunnsutvikling. Dette har stilt nasjonalstatens fordeler i skyggen. Med økende forskjeller som hemmer økonomisk utvikling og skaper sosiale motsetninger, økt internasjonal uro, migrasjoner og press på klima og miljø får nasjonalstaten en renessanse.

På samme måte kan utenrikspolitiske forhold ikke skilles fra den nasjonale politikken. Med EØS-avtalen, internasjonalt samordnet handelspolitikk og -sanksjoner, klimaavtaler osv. blir en stadig større del av norsk politikk påvirket av det som skjer internasjonalt. Det tradisjonelle skillet mellom sikkerhets- og utenrikspolitikken og norsk politikk, viskes ut.

Det å ta et standpunkt i internasjonale spørsmål får stadig mer tydelig virkning også nasjonalt. For eksempel vil synet på det som skjer i Syria påvirke blant annet flyktningestrømmer. Internasjonale klimastandpunkt stiller krav til utslippsreduksjoner også innenlands. Derfor er internasjonal politikk råstoffet til den nasjonale politiske profilen.

Hvorfor har Senterpartiets internasjonale utvalg valgt å fokusere på nasjonalstaten? Fordi nasjonalstaten er det eneste verktøyet borgerne har til å håndtere måten internasjonale spørsmål påvirker deres liv.

Spesielt finanskrisen viste at nasjonalstaten og det sosiale sikkerhetsnettet var masten borgerne kunne holde fast i. Finanskrisen i Europa viste også at politikerne var mer opptatt av å redde bankene, mens kostnadene ble lagt over på innbyggerne i form av lavere lønn og flere midlertidige stillinger. Fri flyt av arbeidskraft har ikke gitt økonomisk oppsving for Europa. Nasjonalstaten er den eneste rammen vi kjenner for demokrati og velferd. Vi står nå overfor nasjonalstatens renessanse.

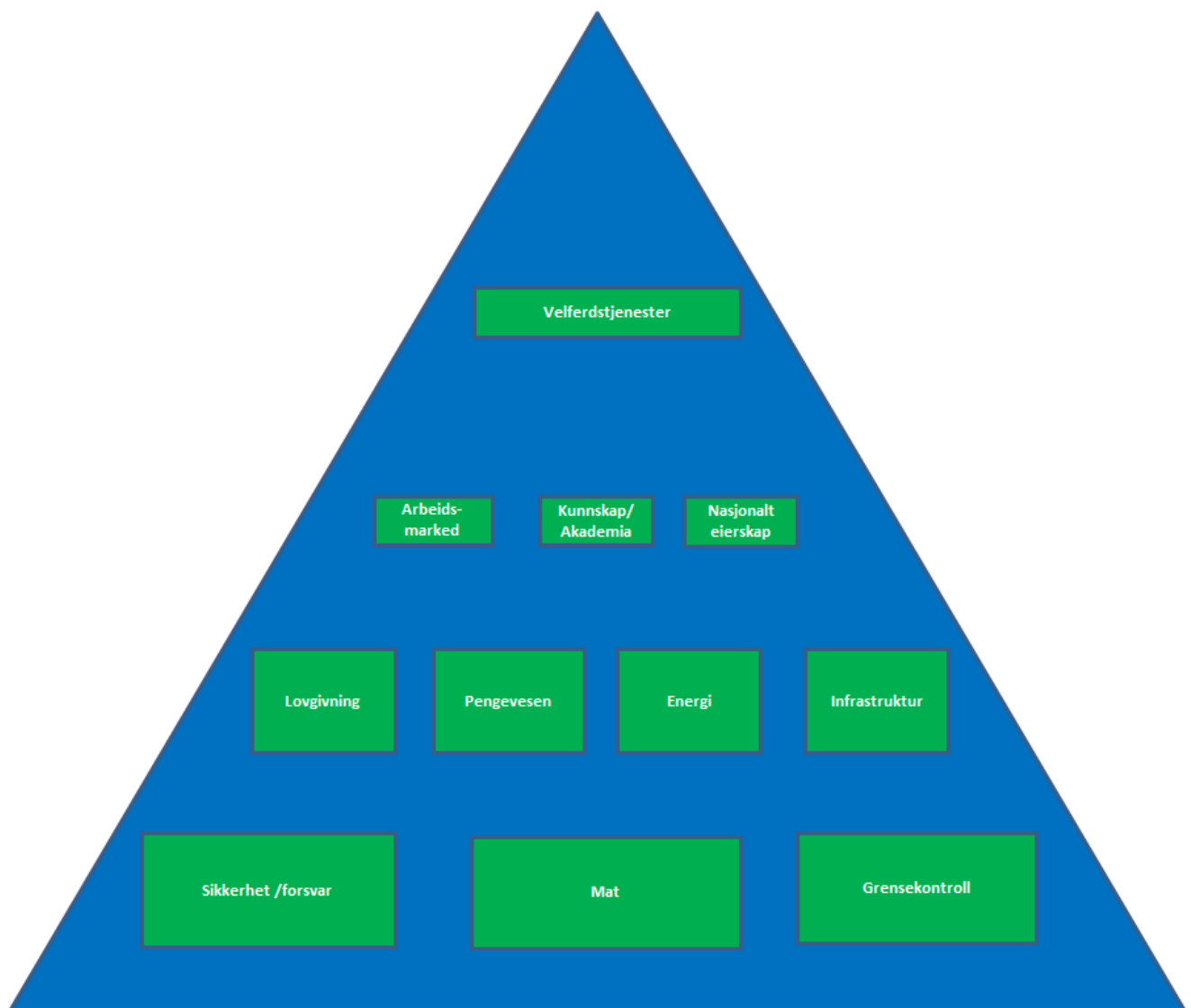
Nasjonalstatens lovgivning og suverenitet i praktisk politikk utfordres, men samtidig gir nasjonalstatens særtrekk det beste forsvaret mot eksterne trusler. I et slikt klima må vi forsvare, utvikle og modernisere nasjonalstaten. Nasjonalstatens verktøy må tas i bruk - ikke pensjoneres.

Historiker Øystein Rian har pekt på at den norske renessansen på 1800-tallet ikke var noen aggressiv handling. Dette var tvert imot et fredelig forsvar for verdier man var glad i. Dette bidro til å utvikle folkestyret, og øke solidariteten med andre folk som også søkte frihet. På denne måten kan nasjonalstaten virke som en motvekt til maktkonsentrasjon og imperiedannelser, og bidra til å desentralisere makt og ressurser.

Hva er et land? Hva er de ulike faktorene som må være på plass for at en stat skal fungere, og hvilke forpliktelser har en stat overfor sine innbyggere? Den mest grunnleggende oppgaven for en stat er å *sikre borgerne*. Dette krever evne til å forsvare og kontrollere eget territorium, samt sikre forsyningen av det aller mest grunnleggende - *mat*. Viktige primære faktorer er derfor forsvar, matsikkerhet og grensekontroll.

Det er ikke mulig å sikre samspill mellom borgerne uten lovgivning, pengevesen, energi eller infrastruktur. Dette er de sekundære faktorene som utgjør en stat. Videre har en stat ansvar for å sikre sine borgere mulighet til inntektsgivende arbeid. Til dette er man avhengig av naturressurser, kunnskap og bedrifter. Med disse faktorene på plass, kan en stat tilby borgerne det vi i dag definerer som *velferdstjenester*.

Til diskusjon:

Den norske nasjonalstaten vokste fram utover 1800-tallet, gjennom bla. grunnlovsarbeid, dyrking av norske verdier og utvikling av felles identitet. Dessuten var folkeopplysning, folkebevegelser og etablering av ulike typer organisasjoner en viktig del av nasjonsbyggingen. Hva kjennetegner nasjonalstaten i dag, og hva kan vi legge i begrepet «nasjonsbygging» i vår tid?

1. Primære forhold

1.1 Sikkerhet/Forsvar: Senterpartiet vil styrke folkeforsvaret!

Den mest grunnleggende oppgaven for en stat er sikkerhet for sine borgere. Nasjonal sikkerhet er helt grunnleggende for all virksomhet. Uten en sikker suverenitet for landet, er det heller ikke mulig å sikre borgerne velferdstjenester. Sikkerhet er ikke mulig uten et sterkt nasjonalt forsvar. Senterpartiet er klar på at den norske forsvarsevnen må styrkes. Dette krever politisk prioritet, tilstrekkelige ressurser og langsiktige prioriteringer.

Primæroppdraget til det norske forsvaret er forsvar av norsk territorium. I tillegg skal Forsvaret sørge for at Norge ivaretar sine forpliktelser overfor NATO. Det er hverken ønskelig eller økonomisk mulig å dele opp forsvaret, med ett forsvar for innenlandsoppdrag og ett forsvar for utenlandsoppdrag.

Strukturen i Forsvaret

Norge har en geografi som gjør landet mer avhengig av et sterkt nasjonalt forsvar enn mange andre land. Norge har et landareal på størrelse med Italia, men med en tidel av folketallet. Vi skal også forsvare et havområde som har nær samme størrelse som Middelhavet. Norge har verdens nest lengste kyststripe, som er rik på naturressurser og fisk. I tillegg har kysten vår en svært sentral militærstrategisk betydning. Ressursrike og geopolitisk viktige områder er tradisjonelt mer utsatt for konflikter.

Norge må innrette forsvarsstrukturen ut i fra Forsvarets primæroppgave. Alle kriger etter den kalde krigen har dreid seg om å ta, og beholde territorium. Et territorielt forsvar må derfor være bygget opp rundt bakkestyrkene som kjerne, støttet av kampfly og marine. Norges areal og geografiske posisjon gjør Norge avhengig av et sterkere land- og sjøforsvar enn mange land. Norge har behov for sterkere, ikke svakere nærvær langs kysten.

Forsvarssjefens årsrapport for 2015 synliggjør at beredskapen til Forsvaret ikke er god nok. Samtidig har forsvarsjefen gjort det klart at Norge bør redusere antallet oppdrag i utlandet for å styrke vår nasjonale forsvarsevne. Vinteren 2016 hadde Norge 113 soldater i 13 ulike oppdrag. Senterpartiet er klare på at Forsvarets hovedoppgave er forsvar av norsk territorium.

NATO

Norsk sikkerhetspolitikk tar utgangspunkt i vårt medlemskap i NATO. Det er avgjørende at forsvarsalliansen til enhver tid har ressursene som trengs for å forsvare hele NATOs territorium. Senest i fjor ble det dokumentert et alvorlig misforhold mellom sikkerhetsutfordringene og de reduserte forsvarsbudsjettene innen NATO-landene. Fra 1990 til 2010 falt forsvarsbevilgningene mellom NATO-allierte i Europa fra 314 til 275 milliarder, på tross av at antallet på medlemsland nesten ble doblet. Fra 2010 til i dag har bevilgningene til forsvaret fortsatt å falle.

Det er i dag bare 4 av 28 medlemsland som lever opp til målet om at hvert NATO-land skal bevilge to prosent av landet sitt BNP til forsvar. Norge er ikke blant disse. Norge sitt forsvarsbudsjett for 2015 tilsvarer mindre enn 1,5 prosent av landets BNP. Den sikkerhetspolitiske situasjonen er endret. NATOs artikkel 5 gir bare en reell sikkerhetsgaranti så lenge NATO-landene velger å bidra til kollektivt forsvar når det viser seg nødvendig.

Derfor er NATOs militære styrke avhengig av at NATO-landene møter sine selvpålagte finansielle forpliktelser. Det er derfor viktig at Norge lever opp til forpliktelsen om et forsvarsbudsjett på to prosent av BNP. I en urolig verden må bevilgningene økes, og brukes på tiltak som styrker nasjonal forsvarsevne. Forsvaret trenger nytt materiell og mer trening for å sikre raskere reaksjonsevne. Det er avgjørende å prioritere tiltak som øker Norges forsvarsevne mest mulig for hver krone.

Forsvar av og for folket

Det er viktig for Norges sikkerhet at det bor folk over hele landet, som har kunnskap og evne til å forsvare landet. Innbyggerne sin sikkerhet er derfor avhengig av et sterkt Heimevern. Heimevernet skal gjennom sin desentraliserte og landsdekkende struktur kunne medvirke i sivile og militære oppdrag i hele landet. Tallet på soldater i Heimevernet må opprettholdes på minimum samme nivå som i dag, og det må sikres økte ressurser til effektiv trening og moderne materiell. Heimevernet er avgjørende for å sikre et troverdig forsvar.

En god totalberedskap for det norske samfunnet bygger på et desentralisert bosettingsmønster, god matvareberedskap, sikker energiforsyning, en troverdig forsvarsterskel, samt en effektiv beredskap i tilfelle miljøkriser og naturkatastrofer.

Til diskusjon:

Regjeringens langtidsplan for forsvaret er nå til behandling i Stortinget:

- Gjennom langtidsplanen vil regjeringen binde seg til store investeringer til blant annet ubåter og fly, uten å sikre helt nødvendige investeringer til Hæren og Heimevernet. Dette er en plan for en svekket landmakt, og å utsette investeringsplanene for landmakten et feigt forsøk på å tildekke dette, sa Liv Signe Navarsete i en kommentar til Dagbladet 20.09.2016 da regjeringen la frem sitt forslag. <http://www.dagbladet.no/nyheter/venstre-vil-utsette-jaerflykjopet-og-skrote-nye-overvaking-fly/63204323>

Hva mener dere?

1.2 Matforsyning

Rent vann og sunn mat er grunnleggende, menneskelige behov. Derfor er en av de mest sentrale oppgavene for et land er å sikre egen befolkning tilgang til vann og mat. Kampen om vannkildene og landbruksjorda tilspisser seg. Globale kapitalkrefter og internasjonale selskaper forsøker å ta kontroll over disse vitale naturressursene. Befolkningsvekst og klimaendringer gir økt press på fruktbar jord og rent vann. Ingen instans kan erstatte nasjonalstatene når det gjelder eierskap og ansvar for langsiktig forvaltning av disse naturressursene, uten å svikte sin befolkning.

Erkjennelsen av disse viktige sammenhengene er økende internasjonalt. Verdensmarkedet egner seg ikke for rettferdig fordeling av slike grunnleggende behov. Alle land har en plikt og en rett til å produsere så mye som mulig mat for egen befolkning på egne ressurser.

FN har en klar uttalt målsetting om å fremme et bærekraftig landbruk i hele verden innen 2030. Dette stiller krav om god og forsvarlig ressursutnyttelse i alle land.

Norge forvalter en lang kystlinje og rike fiskeforekomster. Oppdrettsnæringen gir også betydelige bidrag til matforsyning og eksportinntekter. I en kritisk matvaresituasjon er det allikevel kornet som står i en særstilling.

Selvforsyningsgraden i Norge basert på norske ressurser, det vil si uten importert kraftfôr, falt i 2015 til om lag 39 prosent. Den norske selvforsyningsgraden er fallende, og Norge er i dag blant de industriland i verden med lavest selvforsyning. Kornproduksjonen er også fallende i Norge. Dette skjer i en tid med en økende usikkerhet rundt forsyninger på verdensmarkedet.

Den lave norske produksjonen av mat på egne ressurser gjør Norge sårbart dersom landet skulle bli rammet av alvorlige kriser. Få land er så utsatt som Norge for manglende forsyning, enten det gjelder fysisk blokade, eller manglende leveringsevne i verdensmarkedet. At Norge sluttet å lagre matkorn i 1995 og avviklet beredskapslagrene for såkorn i 2002, har redusert norsk matsikkerhet dramatisk. Senest i 2008 så verden en forsyningskrise for mat, der blant annet ris forsvant fra verdensmarkedet. Betalingsevne er på ingen måte noen garanti for tilgang til mat.

Mangel på mat skaper uro, kaos og konflikt. Fra den franske revolusjonen til "den arabiske våren" og krigen i Syria, har mangel på mat vært utløsende faktor. I områder der befolkningen i utgangspunktet bruker 30-40 prosent av inntekten til mat, fører en dobling av matvareprisen til store problemer. Dette skjedde blant annet i 2010, da tørke i Øst-Europa, Russland og Ukraina ledet til et eksportforbud av korn fra Svartehavsregionen.

Verdens befolkning er i dag i sterk vekst. Verdens befolkning ventes å stige raskt til 9 milliarder mennesker i 2045. Beltet fra Marokko til Iran har særlig store utfordringer med dagens utvikling. Fortsatt er befolkningsveksten sterk, mens jordbruksarealet i beste fall er konstant, i verste fall synkende. På verdensmarkedet for mat er det i dag et økende misforhold mellom produksjon og etterspørsel. Dermed blir det en stadig mindre buffer mellom dårlige avlinger og matmangel, særlig når det gjelder korn.

Under 1. verdenskrig opplevde Norge en sterk knapphet på korn. I Statens Kornforretnings beretning for 1928-1953, kan man lese at denne knappheten forårsaket panikk hos store deler av befolkningen. Den opphissede stemningen blant folk ga seg blant annet utslag i oppløp og uroligheter i flere byer.

På mange måter likner situasjonen i dagens Norge den man hadde for over hundre år siden, før 1. verdenskrig brøt ut. Norge står i dag uten kornlager, silokapasitet og med en kornproduksjon på samme nivå i forhold til forbruk som den gang.

Som nasjon må Norge til enhver tid sikre borgerne tilstrekkelig tilgang til mat. Derfor må nasjonale kornlagre gjenopprettes. Dette vil sikre hele landet matsikkerhet over en lengre periode, samtidig som vi må øke matproduksjon basert på lokale ressurser.

Forsyningsikkerhet krever politisk prioritering. Senterpartiet mener Norge må ha et klart definert nasjonalt mål for hvor mange døgn landet kan være fullstendig selvforsynt. Senterpartiet vil jobbe for at en forsyningsgrad som gjør at landet klarer å sikre matsikkerheten for egne borgere i minst en måned, selv dersom alle forsyningslinjer blir brutt.

Illustrasjonsfoto: Morguefile

Til diskusjon:

Hva mener dere en god matvareberedskap, og hvordan kan sikkerheten for «vårt daglige brød» ivaretas best mulig? Hvordan kan Norge øke sin selvforsyningsgrad?

Økende vannmangel utgjør en alvorlig risiko for milliarder av mennesker, og for den globale økonomien. Dette får innvirkning på land som Norge, blant annet fordi vi er avhengige av matimport fra tørkeutsatte områder. Vannmangel er en risiko som mange mennesker fortsatt ikke anerkjenner, sier professor Arjen Hoekstra ved Twente-universitetet: <https://www.nrk.no/nordland/xl/verden-manqler-vann-1.12809329> Han mener at regjeringer må ta tak i vannforbruket, og sette et øvre tak for vårt vannfotavtrykk for å sikre at vannforbruket ikke overstiger det som er bærekraftig.

– Fraværet av kontroll tillater i dag uhemmet vekst i vannforbruket, sier Hoekstra. Hva mener dere?

1.3 Grensekontroll

«.. nasjonalstaten er basisen for demokratiet og statens kontroll av eget territorium er basisen for dens suverenitet – det vi faktisk feirer 17. mai».

Janne Haaland Matlary, DN 18.05.1016

Senterpartiet stemte mot Schengen-avtalen da den ble behandlet i Stortinget, både våren 1997 og våren 1999. Senterpartiet mener at god grensekontroll er en forutsetning for å ha kontroll på hvem som kommer til landet. Grensekontroll er et verktøy for effektivt å kunne stoppe personer som ikke har adgang til riket, eller personer som har til hensikt å begå kriminalitet. I tillegg får man økt kontroll på hvem som til enhver tid befinner seg innenfor landets grenser. Senterpartiet har hele tiden ment at dette er helt nødvendig for å kunne hevde statlig suverenitet.

Da Norge avskaffet grensekontrollen, ble dette gjort under forutsetning av at Schengens yttergrenser skulle være kontrollerte. Kontrollen langs deler av Schengens yttergrenser har ikke fungert den siste tiden. Det ser ut til at en del av de partiene som stemte for Schengen-avtalen, har tatt dette innover seg. For eksempel uttalte statsministeren følgende til NTB 16. september 2015: «Når du ikke har kontroll på yttergrensene, når du ikke registrerer dem som kommer, så har Schengen-systemet brutt sammen». Til og med forkjempere av Schengen-avtalen har store problemer med å forsvare dagens system. Til tross for dette, er det fravær av debatt om mer permanente løsninger for grensekontroll.

I innstillingen til stortingsmelding 37 S (2014-2015) om globale sikkerhetsutfordringer, la en enstemmig i utenriks- og forsvarskomite inn følgende merknad: «Komiteen merker seg at flere av sikkerhetsutfordringene vi står overfor omhandler forflytning av trusselindivider over landegrenser. Dette er mennesker som kan ha ulike roller basert på hvor de er i verden, men som uansett er medvirkende til trusler mot nasjonal sikkerhet.»

Til tross for at en samlet utenriks- og forsvarskomite erkjenner disse problemene, er norsk grensekontroll og fraværet av debatt omkring dette temaet elefanten i rommet i det politiske Norge. I dag vet ikke norske styresmakter hvem som oppholder seg på norsk territorium. For ikke lenge siden gikk terroralarmen i Sverige. Heller ikke i Sverige har man oversikt over hvem som oppholder seg innenfor landets grenser.

Teknologisk utvikling

Med de siste årenes teknologiske utvikling vil innføring av personkontroll på grensen også mellom Schengen-land kunne gjennomføres på praktisk og effektivt vis. Blant annet kan bruk av biometriske pass gjøre grensekontrollen både sikrere og mer effektiv. Slik kontroll vil lettere fange opp ettersøkte kriminelle, og folk med falske pass vil bli oppdaget. Stikkprøver er ikke nok for at vi i Norge med tilfredsstillende sannsynlighet vil kunne stanse personer som ikke bør ha adgang til landet. Holdningene til «det grenseløse samfunn» som et ideal har endret seg, også blant mange folkevalgte i flere land. Det er nå betydelig debatt i Schengen-landene om avtalens fremtid. Flere av landene har midlertidig suspendert avtalen og innført egen grensekontroll.

Politi- og justissamarbeid i Europa

I kampen mot internasjonal kriminalitet er det fordelaktig med et godt internasjonalt samarbeid. Dette kan man sikre uten å måtte oppgi nasjonal grensekontroll. Storbritannia og Irland har for eksempel en særlig stilling i EUs justis- og innenrikssamarbeid. Landene deltar i utgangspunktet ikke i samarbeidet på asyl- og migrasjonsfeltet, og heller ikke i Schengen-samarbeidet. De har imidlertid muligheten til å delta på visse områder etter eget ønske. Dette er en modell Norge burde se på som et alternativ til Schengen-avtalen.

Schengen-samarbeidet er et saklig avgrenset område innenfor EUs samarbeid om justis- og innenrikssaker. Også utenfor dette feltet har Norge og EU sammenfallende utfordringer og interesser, og et gjensidig ønske om å samarbeide på mange saksområder. Det finnes derfor etter hvert en rekke avgrensede avtaler om samarbeid mellom Norge og EU.

Norge inngikk en samarbeidsavtale med Europol (EUs organisasjon for politisamarbeid) i 2001. Avtalen gir adgang til et praktisk samarbeid mellom norsk politi og Europol, blant annet gjennom utveksling av informasjon og utplassering av politisambandspersonell. En tilsvarende avtale ble inngått i 2004 med Eurojust, EUs samarbeid mellom nasjonale påtalemyndigheter.

Illustrasjonsfoto: Morguefile

Til diskusjon:

Senterpartiet ønsker å innføre grensekontroll, og si opp deler av Schengen-avtalen:

<http://www.abcnyheter.no/artikkel/195204739>

«Senterpartipolitikken er en trussel mot kriminalitetsbekjempelsen», anklaget Høyres justispolitiker Hårek Elvenes til ABC Nyheter tirsdag 6. september. «Kampen mot grensekryssende kriminalitet vinnes ikke uten grensekontroll og med nedlegging av lokale lensmannskontorer», parerte Jenny Klinge:

<http://www.abcnyheter.no/nyheter/2016/09/07/195240736/motstandere-av-grensekontroll-finner-pa-alt-mulig>

Hva mener dere om innføring av grensekontroll? Hva tenker dere om grensekontroll som et verktøy for mer effektiv forebygging av grenseoverskridende kriminalitet?

2. Sekundære forhold

2.1 Lovgivning

Folkestyret består blant annet i at nasjonalforsamlingen velger regjering, og at lovgivning vedtas, styres og tilrettelegges av de folkevalgte. Lovgivningen bør være relevant, forståelig og proporsjonal i forhold til de spørsmål som lovverket skal løse. Dette skaper et eierskap i befolkningen. I tillegg styrkes demokratiet gjennom nærhet mellom folket, og dem som vedtar lovene.

Senterpartiet mener at mange utfordringer må løses internasjonalt, og ved samarbeid mellom flere land. Samtidig er Senterpartiets syn at de beste løsninger skapes mellom suverene land, som hver for seg kan utøve sin nasjonale lovgivningsmyndighet.

I dag er folkestyret under økende press. Flere utviklingstrekk er med på å skape dette presset. Norsk medlemskap i EØS og mange bilaterale avtaler med EU, gjør at EUs regelverk tas inn i norsk regelverk. Denne rettsliggjøringen svekker i praksis de folkevalgtes innflytelse.

Sentralisering av makt fører til at flere beslutninger tas i de øvre sjikt av samfunnets maktstrukturer. Denne utviklingen fører til at de folkevalgte får mindre politisk rom til å møte nye utfordringer, og til å sette nye politiske ideer ut i livet. Samtidig øker avstanden fra den enkelte borger til dem som sitter med makt. Senterpartiet ser med bekymring på at valgdeltagelsen går ned. En revitalisering av den folkevalgtes rolle gjennom å gi mer makt tilbake til de folkevalgte på alle nivåer, kan være med på å snu denne utviklingen. Dette krever imidlertid at man snur en tung trend med mer sentralisering og internasjonalisering.

Senterpartiet er motstandere av EØS-avtalen. EØS-avtalen gjør at embetsverkets og eksperters makt og innflytelse styrkes på bekostning av folkevalgte politikere. EØS-avtalen fører til at den dømmende makt - domstolene - styrker seg på bekostning av utøvende og lovgivende makt, som er regjering og storting. Rettsliggjøringen av politikken medfører mer regelstyring og byråkratisering, og svekker de ideologisk og politisk utvikling. Ideen bak EUs regelverk er sentralisering, harmonisering og standardisering. EU-retten er mer detaljregulert enn norsk rett, med mindre rom for skjønn i forvaltningen. Resultatet blir byråkrati, stivbeint praksis og manglende lokal forankring.

2.2 Pengepolitikk

Nasjonal pengepolitikk i urolige tider

Norge har, som et av relativt få europeiske land, beholdt vår nasjonale valuta. Senterpartiet mener valget om å beholde den norske kronen har gitt betydelige fordeler for Norge. Den norske kronen har bidratt til høyere sysselsetting, mer velstand og større trygghet for norske borgere.

Sysselsetting og økonomisk vekst

I økonomiske nedgangstider vil en svekket krone tjene både norske bedrifter som eksporterer og som konkurrerer med import fra utlandet. Dette fordi norske bedrifter betaler arbeidstakere i Norge i norske kroner – og deres varer blir billigere i utlandet når prisen på kroner synker. Samtidig vil prisene på utenlandske produkter øke i Norge. Etterspørselen etter norske varer øker når de blir billigere enn utenlandske.

Fordelen av å ha egen, nasjonal valuta har Norge merket til det fulle de siste årene. I løpet av ett år falt kronekursen mot dollar med mer enn 20 prosent. For at norske bedrifter skulle ha oppnådd en tilsvarende konkurransebedring med euro som valuta i Norge, måtte man redusert norske lønninger med 20 prosent. Effektene av en slik «intern devaluering» ser vi i Hellas, der om lag 60 prosent av landets ungdom ble arbeidsledige som følge av de økonomiske innstrammingene og den interne devalueringen.

LO har analysert effektene av at Norge har hatt en fleksibel valuta de siste årene. I deres samfunnsnotat 6/15, fastslår organisasjonen at «den endringen vi har opplevd for norsk valuta siden 2012 betyr mer enn noen tenkelig form for skatteendring dersom den blir av tilsvarende varighet».

De svakeste rammes

Dersom man ikke kan senke verdien på valutaen, må verdien av arbeidet som utføres innenlands senkes. I tillegg til at lønningene synker, må staten også kutte i budsjettene for å kunne betjene stadig større lån. Vanlige folk opplever da at velferdsstaten skrumper, skattene øker og lønningene faller.

Å senke lønnsnivået i landet er en svært usolidarisk måte å prøve å redde økonomien på. Vanlige arbeidstakere blir straffet. De rikeste som lever av kapitalinntekter slipper lettere unna, da disse ikke er avhengig av lønnsinntekt. Å justere ned lønnsnivået virker dårlig. Når kjøpekraften svekkes, synker også innenlandsk etterspørsel etter nasjonale varer og tjenester.

Situasjonen i Europa

I motsetning til Norges mer selvstendige pengepolitikk, har EU innført én valuta og én pengepolitikk for alle Eurolandene. Euroen var ment å virke som en økonomisk motor for Europa. Slik gikk det ikke. Euroen gjorde det derimot mulig for land i sør å ta opp gjeld de ikke kunne betale tilbake. Innføringen av felles valuta i Europa var et forsøk på å få til en politisk union som man ikke fikk til med demokratiske midler. Innføringen av felles pengepolitikk ville på sikt legge et press også mot felles finanspolitikk i Eurosonen.

Det er flere likheter mellom dagens europeiske pengeunion og 1920- og '30-årenes gullbaserte valutasamarbeid – gullstandarden. På denne tiden forsøkte de fleste vestlige land å spare seg til å oppfylle kravene til vekslingskurser knyttet til den internasjonale gullstandarden. Også den gang førte mangel på pengepolitisk handlingsrom (egen rentesetting, flytende valuta, pengetrykking, osv.) hos nasjonalstatene til avindustrialisering, økt arbeidsledighet og store sosiale problemer.

«Paripolitikken» som den ble kalt i Norge, var basert på å knytte valuta til gullstandarden. Denne politikken førte ikke fram. Det endte med at land etter land oppga målet om å komme tilbake til gullstandarden. Storbritannia, som tidlig ga opp tvangstrøyn, hadde aldri mer enn drøye 15 prosent arbeidsledighet, Frankrike hadde knapt over ti - selv i de harde trettiåra. USA og Tyskland, som holdt sterkest på gullstandarden, nådde henholdsvis 26 og 22 prosent arbeidsledighet. I dag er Spania i ferd med å slå USAs rekord fra den store depresjonen.

Oljefondet og nasjonal suverenitet

Press mot det norske oljefondet er en annen problemstilling Norge vil kunne møte dersom vi skulle gi opp kronen og innføre Euro. Da ville EU kunne kreve at Norge måtte betale inn store summer til EU sitt stabiliseringsfond, som er på mange hundre milliarder euro. Som følge av problemene som er skapt av Euroen, krever EUs ledere nå styrket overnasjonal kontroll med hvert enkelt medlemsland sine statsbudsjetter. Det er derfor vanskelig å vite hvor store kostnadene og konsekvensene av innføring av euro kunne blitt for Norge.

Tilsyn og kontroll med finansmarkedet i Norge.

Blant andre har økonomen Erik Reinert advart mot at oljefondet også kan komme under press, hvis Norge gir opp nasjonal suverenitet over tilsynet av og kontrollen med finansmarkedet. Våren 2016 avgjorde Stortinget at Norge skal overføre suverenitet til EUs finanstilsyn. Dette handler ikke bare om like konkurranseforhold for norske banker i EU, men om Norge via kopivedtak gjort av ESA under EØS-avtalen, skal knyttes til en EU-institusjon som skal være en del av den planlagte Bank-unionen i EU. Representantene fra Sp, SV, KrF og Miljøpartiet De Grønne stemte mot forslaget Stortingsgruppene til H og Ap stilte seg enstemmig bak.

Dette er første gang siden 1992 at Stortinget tar stilling til en suverenitetsoverføring av en slik størrelse, at bruk av § 115 er nødvendig, dvs. $\frac{3}{4}$ -flertall i Stortinget. Den blå-blå regjeringen ser for seg at et flertall for en slik suverenitetsavståelse/undergraving av Grunnloven, skal danne presedens for andre sektorer, bl.a. energi. Slike vedtak strider klart mot folkeviljen i Norge.

Dersom Norge skulle bytte ut den norske kronen til fordel for Euroen, slik blant annet Høyre har tatt til orde for, vil dette være den mest radikale endringen av norsk pengepolitikk siden opprettelsen av Norges Bank i 1816. Med en innføring av euro ville Norge ha flyttet myndighet til å avgjøre styringsrenten i Norge til Den europeiske sentralbanken. Norge ville da ha gitt fra seg et av de mest effektive verktøyene et land har for å legge til rette for økt sysselsetting og vekst, nemlig en fleksibel nasjonal valuta. Senterpartiet er garantisten for at Norge beholder den norske krona.

Illustrasjonsfoto: Morguefile

2. 3 Energi

Energi er en sentral naturressurs i seg selv, og sikker tilgang er avgjørende for at et moderne samfunn skal fungere. I tillegg kommer all produksjon som er basert på energitilførsel. Derfor må vi også på energisiden tenke på nasjonal sikkerhet, beredskap og langsiktig planlegging av hvordan vi ivaretar landets interesser.

Nasjonal foredling av energi styrker også landets robusthet. Det gjelder særlig vannkraft og gass, men kan også gjelde andre energikilder. Den nasjonale industribyggingens tid er ikke over. Deler av av industrien, også den som energikrevende, bidrar konstruktivt til å sette fokus på klima- og miljøutfordringen. Dette gjør de både i egen virksomhet, og overfor sine kunder. Disse delene av industrien er ikke bare viktige allierte for å nå politiske mål, men er også en styrke for den nasjonale sikkerheten.

Til diskusjon:

«Den norske energipolitikken, med hjemfallsrett og nasjonalt og lokalt eierskap til naturressursene, har vært avgjørende for at inntektene fra naturressursene har kommet fellesskapet til gode. Senterpartiet vil opprettholde og sikre denne modellen slik at velstanden også kommer framtidige generasjoner til gode.» Dette kan vi lese i Senterpartiets stortingsprogram 2013 -2017.

I takt med økende globalisering selges energi i «fri flyt» over landegrensene. Det er stadig større etterspørsel etter mer fornybar og «grønn» energi. Siden 2000-tallet har mange private grunneiere bygget ut småkraftverk. Vi ser nå at utenlandske aktører kjøper seg inn i slik småskala, fornybar energiproduksjon. For eksempel har tyske Aquila Capital kjøpt opp alle aksjene i selskapet Småkraft:

<http://www.fremover.no/lokale-nyheter/kraft/fornybar-energi/tysk-fond-kjoper-opp-fosser-i-narvik-vi-selger-ut-arvesolvet/s/5-17-94004>

Selger vi ut arvesølvet på denne måten, til ulempe for både lokalsamfunn og norske interesser? Eller er fordelene ved å få inn risikovillig, utenlandsk kapital/eierinteresser i utbygging av småkraftverk og annen fornybar energiproduksjon større enn ulempene? Hvilke prinsipielle spørsmål knyttet til nasjonalstaten, sikkerhet, og forvaltning av fellesskapets ressurser kan vi reise i denne sammenhengen?

2.4 Infrastruktur

Infrastruktur er viktig for å bygge og utvikle en nasjon. Veier, havner, flyplasser og jernbane, bredbånd, telekommunikasjon, energi, vann og avfallshåndtering er grunnleggende samfunnsfunksjoner. Evnen til å ivareta disse funksjonene, er helt avgjørende for å holde samfunnet i gang i en krigs- eller krisesituasjon. Sårbarhetsutvalget, som ble ledet av Kåre Willoch, viste hvor sårbart samfunnet vårt er. Grunnleggende infrastruktur egner seg derfor lite for liberalisering i et globalt marked.

Nasjonalt eierskap til viktig infrastruktur gir Norge større handlingsrom og muligheter i krisesituasjoner. Den siste tida har det blitt åpnet for anbud på utbygging og drift av sentral, norsk infrastruktur. Mens den kinesiske telegiganten Huawei har blitt svartelistet i USA og granskes i Storbritannia, har selskapet fått ansvar for 4G-nettet i Norge. Samtidig åpner regjeringer for å selge ut selskaper som f.eks. Mesta. Når drift av sentral infrastruktur ikke lenger driftes av nasjonale aktører, øker sårbarheten. Det er viktig at hensynet til pris ikke får lov til å overstyre de mer grunnleggende samfunnsinteressene. Senterpartiet mener at utsalg av viktig infrastruktur som telenettet, ikke er i den langsiktige interessen til nasjonen Norge.

Det er også viktig med offentlig eierskap til vannressurser og vannforsyning. Senterpartiet ønsker derfor ikke en TISA-avtale som kan sette tjenestene under press gjennom konkurranseutsetting og privatisering.

Senterpartiet vil støtte interessene til de fattigste landene, blant annet gjennom å sikre disse landene handelsavtaler som ikke først og fremst tjener de rikeste landene sine interesser. De fattigste landene må slippe å bli presset til å liberalisere infrastruktur og offentlige tjenester. Disse landene må i likhet med Norge få mulighet til å verne egne naturressurser, og bygge ut industri og velferd til egen befolkning. For å lykkes med dette er nettopp utbygging av, og styring med infrastrukturen svært viktig

3. Tertiære forhold

3.1 Arbeidsmarked

Nasjonalstaten er den eneste rammen vi kjenner for demokrati og velferd. Med krisen i EU kommer EU-prosjektets mangler tydelig fram. Bindingen til en felles valuta har ødelagt dynamikken i økonomi og produksjon mellom landene, og har tydeliggjort at EU ikke er et solidaritetsprosjekt. EU er et hierarki av stater, hvor de store økonomienes behov bestemmer over de små. Bankvesen er frikoplet fra politisk innflytelse. Finanskapitalen lever sitt eget liv, uavhengig av realkapitalen som skapes gjennom regulær produksjon og arbeid. Et lands myndigheter blir irrelevante om de ikke skal ha ansvar for trygghet og arbeid for sine innbyggere. Nasjonalstatens myndigheter må ha et overordnet ansvar for arbeid og inntekt for alle innbyggere. Dette er det viktigste virkemiddelet for å skape gode liv, en trygg økonomisk basis og bærekraftige velferdsordninger. Når ansvar og virkemidler for å sikre arbeid pulveriseres og fjernes fra nasjonale myndigheter, blir stor arbeidsledighet lett bortforklart eller ansvaret lagt på andre.

Det er også nasjonalstatens ansvar å dimensjonere utdanning, kunnskap og kompetanse for å møte både innbyggernes interesser og arbeidslivets behov. Det er nødvendig med et tettere og langt mer forpliktende samarbeid mellom arbeidslivet, både i privat og offentlig sektor, og utdanningssystemet for å sikre at fagutdanningen er relevant for arbeidslivet.

Mulighetene for veksling mellom praksis og teori i utdanningsløpet må være så fleksible at ungdom motiveres til å lære, og dermed gjennomfører utdanning som gir selvstendighet og inntekt. Arbeidsinnvandring har gitt positive bidrag til norsk økonomi, i en periode hvor arbeidsmarkedet var stramt og vi manglet arbeidskraft i enkelte bransjer. Men arbeidsinnvandringen må reguleres. Sosial dumping rammer de svakeste i arbeidsmarkedet, og ingen er tjent med at de økonomiske forskjellene øker. Økt ulikhet skaper ikke bare sosiale motsetninger, men bidrar også til redusert økonomisk vekst og utvikling.

Allmengjøring av tariffavtaler er en rettferdig måte å forebygge sosial dumping på. EØS- regler som konsekvens av EUs overordnede mål om fri flyt av arbeidskraft må ikke forandre Norge i negativ retning eller komme i konflikt med norske overordnede mål for arbeidslivet, arbeidsmiljøet og lønnspolitikken.

Veien til rask og god integrering for flyktninger går gjennom utdanning og arbeid. Arbeidsplassen og skolen gir de viktigste møtene med hverdagslivet i Norge. Innvandrere med helt andre erfaringer og kultur trenger veiledning og samtalepartnere for å lære om bærebjelkene i vårt samfunn. Verdier som tillit, respekt, likeverd og likestilling må tilegnes i praksis. Alle bor i en kommune, og mange må bidra til at integreringen skal bli så vellykket som mulig, både for flyktningen/familien og for lokalsamfunnet. Vi har alt å vinne på å forebygge segregering og parallell-samfunn av etniske grupper som føler seg utenfor, og som mangler en meningsfull hverdag. Vi må også forhindre ekstremisme, ved å tilby møteplasser, kjennskap og vennskap. Ekstremister livnærer seg av hverandres ekstremisme. Kommunenes og hele lokalsamfunnets ressurser må tas i bruk for å sikre en god integrering av flyktninger.

Illustrasjonsfoto: Morguefile

3.2 Kunnskap

Akademia skal sikre kunnskap og kompetanse gjennom forskning og undervisning som kan utvikle samfunnet kulturelt og demokratisk, sosialt og økonomisk. Norsk akademisk tradisjon har lagt vekt på å oppøve kritisk og selvstendig tenkning blant studenter og innenfor forskning. Dette er viktig både for å unngå konformitet, og for å stimulere til nytenkning. Finansieringsordningene må bygge opp under disse prinsippene. Det er spesielt viktig at oppdragsforskningen bevarer sin selvstendige og kritiske karakter.

Det er også viktig at akademia organiseres slik at mangfoldet fortsatt får spillerom. Nye tanker om store og sentralstyrte strukturer kan like gjerne virke hemmende som fremmende på kvalitativ god undervisning og forskning.

En nasjon må inneha god bredde i kunnskap og kompetanse på høyeste akademiske nivå blant sine innbyggere. Dette kan sikres gjennom å sende egne studenter ut, eller ta imot studenter fra andre land for gjensidig utveksling og utvikling av akademisk standard. Stipendordninger må derfor brukes aktivt for å gi den nødvendige bredden i de ulike fagområdene.

For best mulig utnytting av kunnskap og kompetanse fra teori og praksis må samarbeidet mellom akademia, næringsliv, offentlig sektor, politikk og organisasjoner styrkes. Tverrfaglighet på alle områder kan gi økt innovasjon og produktivitet, og dessuten bidra til bedre utnytting av menneskelige ressurser og investeringer som settes inn.

3.3 Nasjonalt eierskap

I en globalisert økonomi med fri flyt av kapital, blir spørsmålet om eierskap stadig mer sentralt. Det skapte mye debatt da den franske økonomen [Thomas Piketty](#) ga ut boka [«Kapitalen i det 21. århundre»](#). Ved hjelp av en stor mengde historiske data viser han hvordan økonomiske og sosiale utviklingsmønstre har utviklet seg i 20 ulike land helt tilbake fra 1700-tallet. Piketty viser til at økonomisk ulikhet i dag er sterkt økende i mange land. I tillegg nedarves kapital over tid, noe som styrker kapitaleiere ytterligere. Over tid gir kapital større avkastning enn lønnsarbeid, derfor blir kapitaleierne rikere enn vanlige lønnsinntakere. At kapital gir høyere avkastning enn arbeid, gjør spørsmålet om nasjonalt eierskap til bedrifter og ressurser stadig viktigere.

Under denne regjeringsperioden har det vært mye debatt omkring eierskapet til noen av Norges viktigste naturressurser. Konesjonslovene for jord og skog har vært under angrep, det samme har dagens ordning for fiskekvoter. Krefter i regjeringspartiene ønsker også å endre konsesjonslovene for vannkrafta. Det samme gjelder eierskapet til flere sentrale bedrifter i Norge, som Telenor, Mesta og Flytoget. Dette på tross av at Norge har en statlig formue på om lag 8000 milliarder kroner og at vi ikke er i samme situasjon som blant annet flere sør-europeiske land, der mangel på kapital driver frem salg av nasjonal eiendom.

Industrien går nå i gjennom store endringer. En økende grad av automatisering gjør at stadig færre produserer stadig mer. Dette senker antallet ansatte i industri og tjenesteyting. Automatisering gir store muligheter for industrialiserte land som de senere tiår har opplevd en betydelig utflagging av arbeidsplasser. Sveiseroboter kan nå gjøre skrogbygging i Norge vel så kostnadseffektivt som outsourcing til lavkostland. Avanserte fileteringsmaskiner gir mulighet for mer fiskeforedling i Norge. Da unngår vi også at fisken sendes halve jordkloden rundt for filetering, før den sendes tilbake for salg.

Utviklingen setter krav til visjonære og realitetsorienterte politiske ledere. Snart er det ikke lenger mulig å industrialisere gjennom billig arbeidskraft. Det er kun de landene som greier å videreutvikle avansert industri, som vil være konkurransedyktige i framtiden. Lavere lønninger kan i årene som kommer virke direkte negativt, da dette kan føre til at bedriftene utsetter nødvendige investeringer som f.eks. automatisering.

Utvikling av morgendagens industri krever en strategisk næringspolitikk, der visse næringer støttes aktivt. Systematisk investering av statlig risikokapital kan legge til rette for nødvendig tilgang til økonomiske ressurser. Kombinasjonen av passiv stat og uregulert kapitalflyt kan like gjerne føre til overinvestering i bolig og eiendom, som finansiering av fremtidsrettet nasjonal industri.

De landene som først tar ledelsen i bruk av industrielle roboter, vil opparbeide seg et konkurransefortrinn som blir vanskelig for andre å ta igjen. Lavere lønninger vil ikke lenger kunne kompensere for manglende automatisering og teknologisk kompetanse. Land som USA, Japan, Sør-Korea og Tyskland tar nå aktive grep for å møte denne utviklingen.

Blant annet de mye omtalte avsløringene gjennom tidenes største dokumentlekkasje - [«Panama papers»](#) - bidro til et økt fokus på konsekvensene av ukontrollert kapitalflyt. Nasjonalt eierskap kan bli svært viktig for å sikre nødvendige skatteinntekter. Den økende skatteoptimaliseringen fra multinasjonale selskap, der de tar ut overskudd i land med lavest mulig skattesats uavhengig av hvor inntektene skapes, må stoppes. Uakseptable utslag av brudd med prinsippet om å skatte etter evne vil begrenses med nasjonalt eierskap.

Uten å eie den kapitalintensive produksjonen, vil ikke et land kunne sikre skattlegging av profitten og den inntekten eierskapet gir. Resultatet vil bli svekket velferd. En framtidig industri med færre hender i arbeid vil gjøre nasjonalt eierskap enda viktigere enn i dag, ikke minst av fordelingshensyn. God fordeling er bra også for eiere og for landets helhetlige økonomi. En slik fordelingspolitikk gir en høy samlet kjøpekraft og etterspørsel i økonomien, noe som igjen trigger videre vekst og utvikling.

Både lokalt og nasjonalt eierskap til svært verdifulle, og såkalt «evigvarende naturressurser» vil være avgjørende for en bærekraftig næringsstrategi. Ved at bedrifter som forvalter disse ressursene, har sitt hovedkontor i Norge, bidrar man også til at administrasjon, forskning og utvikling, finansielle tjenester, blir i landet. Betydelig kunnskapsutvikling og produktivitetsvekst skjer nettopp der hovedkontor og avdelinger for forskning og utvikling ligger. Nasjonalt eierskap til norsk jord, skog, fisk og fossefall kan bidra til at fremtidens industri og arbeidsplasser etableres i Norge.

4. Generelle velferdstjenester

Vi står overfor store migrasjoner i verden, som utløses av krig, konflikt, klimatrusler og regimers vanstyre. Moderne kommunikasjon stimulerer migrasjon på en annen måte enn tidligere, blant annet gjennom bruk av mobiltelefon og Facebook. Det finnes også sterke mekanismer som bidrar til migrasjon, blant annet kriminelle nettverk for menneskehandel. [Flyktning- og migrasjonsstrømmen over Middelhavet](#) er et eksempel på hvordan slike mekanismer fungerer. Bakmenn tjener enorme summer på å formidle reisene, mens migranter og flyktninger betaler prisen – med livet som innsats.

Selv med klare nasjonale fysiske og juridiske grenser, vil en nasjonalstat ikke kunne forhindre at mennesker forflytter seg. Nasjonalstaten kan heller ikke avverge internasjonalisering av verdenssamfunnet. For Senterpartiet blir det viktig å ha en klar politisk styring av dette i forkant av begivenheter, slik at man ikke blir styrt av begivenhetene i ettertid. Migrasjoner vil fortsette i tiår fremover, og Norge vil bli berørt. Dette vil påvirke både etterspørsel etter offentlige velferdstjenester, og omfanget av det tilbudet som gis. Nivå på tjenestene og finansieringen av dem vil bli en utfordring framover. Samtidig vil omfanget av utfordringene avgjøres av hvilke politiske grep som tas for å møte dem.

Eksport av velferdsordninger til EØS-området representerer en utfordring for de norske velferdssystemene ettersom store befolkningsgrupper opparbeider seg velferdsrettigheter etter kort tids opphold i Norge. På sikt utfordrer dette bærekraften til det norske velferdssystemet. Senterpartiet stiller spørsmål ved innretningen på ordningene, og mener det er behov for innstramming og å utfordre EØS-avtalen på dette området.

Illustrasjonsfoto Morguefile

Til diskusjon

[Lavtlønte innvandrere utkonkurrer nordmenn](#) meldte NRK 16.09.2016.

Bakgrunnen er en rapport [Senter for lønnsdannelse](#), som viser at arbeidsinnvandrere i stor grad har fått de nye jobbene i bransjer som bygg, renhold og servering. Innvandringen har med andre ord gjort sysselsettingsveksten mulig, men tallene alene viser ikke hvordan arbeidsplassene har blitt skapt. Et spørsmål som stilles i rapporten er om den økte sysselsettingen blant innvandrere også har erstattet norsk arbeidskraft. Hvis dette er tilfellet – har norske arbeidstakere fått jobb andre steder eller har de gått ut av arbeidsstyrken eller inn i ledighet? Hvordan tror dere arbeidsinnvandringen virker inn på det norske arbeidsmarkedet på sikt? Finn gjerne eksempler til diskusjon.

[illegible]

[illegible]